
Wzorce *Dezinformacji:* „Przemiany”

Walka o władzę pomiędzy następcami Stalina trwała od jego śmierci w 1953 roku do ostatecznego zwycięstwa Chruszczowa w czerwcu 1957 roku. W dużym stopniu nie była to tylko walka między różnymi osobami, ale też między doktrynami politycznymi. Wobec braku ustalonej i spójnej wizji politycznej, nie dziwi, że w tym czasie nie istniał scentralizowany wydział dezinformacji w radzieckim wywiadzie. Stosowano ją sporadycznie na szczeblu szefa wydziału, działających według instrukcji szefa służby.

W tym czasie celami dezinformacji były: ukrycie przed Zachodem rozmiaru kryzysu wewnętrznego świata komunistycznego, zamazanie różnic politycznych między rywalami o następstwo po Stalinie, utajnienie stopnia zdżyczenia w procesie rywalizacji i zafalszowanie obrazu procesu destalinizacji.

Skuteczne utajenie wewnętrznego kryzysu można dobrze zilustrować na przykładzie zarządzania informacją na temat wydarzeń w Gruzji.

5 marca 1956 roku, w rocznicę śmierci Stalina, w stolicy Gruzji Tbilisi miały miejsce pierwsze masowe niepokoje. Tłumy ludzi, zwłaszcza studentów, zebrały się spontanicznie na głównym placu na antysowieckim wiecu. Przemawiający domagali się znie-

sienia systemu jednopartyjnego, rozwiązania służb bezpieczeństwa, wolności słowa i uniezależnienia Gruzji od Związku Sowieckiego. Studenci apelowali do tłumu o przyłączenie się do rewolty, czego wielu Gruzinów posłuchało. Na rozkaz Chruszczowa na ulice wysłano oddziały specjalne, z rozkazem strzelania do tłumu. Było wielu zabitych i rannych. Liczni studenci zostali aresztowani. W ciągu jednej nocy rozbrojono i zdemobilizowano gruzińskie i ormiańskie narodowe w swym składzie etnicznym jednostki wojskowe z miejscowego okręgu wojskowego.

Wydarzenia gruzińskie z wiosny 1956 roku można porównać do „Krwawej Niedzieli” (9 stycznia 1905 r.), niesławnego dnia z historii Rosji, kiedy to na rozkaz cara ludowa demonstracja została utopiona we krwi. W 1905 roku „Krwawa Niedziela” była główną wiadomością w każdej gazecie w Rosji, wzbudzając ogromne wzburzenie w całym kraju. W 1956 roku wydarzenie w Tbilisi zostało kompletnie zignorowane. Żadna gazeta o nim nie wspomniała, zupełnie tak, jakby się nigdy nie wydarzyło. Tajemnicą państwową pozostaje fakt, że Chruszczow i Sierow, szef KGB, byli w tym czasie w Gruzji, by osobiście kierować zdławieniem niepokojów.

Gruzja została całkowicie odizolowana od reszty kraju. Obszar, który zwykle przyciąga wczasowiczów z całego Związku Sowieckiego do słynnych miejscowości wypoczynkowych, latem 1956 roku był całkowicie opuszczony. Wobec podróżnych przeprowadzono szczegółowe i surowe kontrole. Półoficjalnie tłumaczono, że potępienie Stalina uraziło gruzińskie odczucia narodowe.

Wiadomości o niepokojach w Gruzji później przebiły się na Zachód, ale zostały zinterpretowane jako wybuch nacjonalizmu, spowodowany niezadowoleniem z potraktowania Stalina, a nie zgodnie z rzeczywistością, że była to spontaniczna demonstracja wymierzona w cały system sowiecki.

Falszowanie obrazu procesu destalinizacji

Jeśli chodzi o walkę o władzę, Komitet Centralny, *KI* w ramach MSZ i KGB zostały zaangażowane przez Chruszczowa w skuteczne działania dezinformujące, w celu przedstawienia fałszywych przyczyn odsunięcia jego rywali i „prawdziwego” charakteru jego stanowiska i polityki. Ponieważ operacja łączyła się także z falszowaniem obrazu zagadnień związanych ze stalinizmem i destalinizacją i stała się podstawą programu dezinformacji strategicznej uruchomionego w 1959 roku, zasługuje na szczególne wyjaśnienie.

Aby uniknąć nieporozumień, należy zacząć od nakreślenia różnic między antykomunizmem i antystalinizmem i od określenia stopnia, do jakiego destalinizacja była rzeczywistym zjawiskiem.

Antykomunizm

Antykomunizm nie jest wyraźnie związany z wrogością wobec konkretnego przywódcy komunistycznego. Oznacza sprzeciw wobec zasad i praktyk komunizmu; jest krytyczny wobec komunizmu w najszerszym sensie. Istniał w różnych formach w Związku Sowieckim jeszcze przed 1917 rokiem. Rozwinął się w czasach Lenina, rozkwitł za Stalina i przetrwał, choć nieco tracąc na świetności, za jego następców. Można rozróżnić w nim trzy nurty: *konserwatywny*, który jest mniej lub bardziej nieustępliwy i stały w swoim opozycjonizmie; *liberalny*, od czasu do czasu opowiadający się za układaniem się, do pewnego stopnia, z komunizmem oraz *neutralny*, obecny szczególnie wśród niekomunistycznych sąsiadów Bloku Komunistycznego, próbujący zawierać praktyczne porozumienia z reżimami komunistycznymi, aby zapewnić sobie bezpieczeństwo i przetrwanie.

Antykomunizm wśród inteligencji może wynikać z odrzucenia intelektualnych podstaw dogmatycznych marksizmu jako filozofii. We wszystkich warstwach społecznych żywi się wiarą, że komunizm jest nienaturalnym, nietolerancyjnym i niehumanitarnym systemem, który poniża jednostkę, utrzymuje się głównie dzięki przemocy i terrorowi oraz realizuje agresywną politykę, której ostatecznym celem jest dominacja nad światem. W przeszłości komunistyczna teoria i praktyka w takich dziedzinach jak zdobycie władzy, nadużywanie i niszczenie instytucji demokratycznych, duszenie wolności osobistych i stosowanie terroru, prowokowały zbrojną odpowiedź socjaldemokratów, która pogłębiała przepaść między socjalistami i komunistami oraz podziały w międzynarodowym ruchu pracowniczym.

Siła międzynarodowego antykomunizmu na zmianę rosła i malała. Dwoma jej szczytowymi momentami były angielsko-francuska próba stworzenia europejskiej koalicji antysowieckiej podczas wojny domowej w Rosji w latach 1918-1921 oraz powstanie NATO pod drugiej wojnie światowej.

Od 1917 roku antykomunizm przejawiał się w różnych formach, zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz Związku Sowieckiego. Typowymi przykładami tej postawy były wojna domowa w Rosji w latach 1918-1921, ruchy separatystyczne w nierosyjskich republikach sowieckich, rewolty kaukaskich i środkowo-azjatyckich narodów w latach dwudziestych, późniejszy ruch oporu na Ukrainie i w republikach bałtyckich oraz działalność organizacji emigracyjnych, uchodźców politycznych i osób, które zerwały z zachodnimi partiami komunistycznymi.

Opozycja tego rodzaju istniałaby niezależnie od tego, czy Stalin kiedykolwiek doszedłby do władzy, mimo że jego represyjna polityka bardzo ją wzmocniła i usztywniła. Rzeczywiście, rządy Stalina były tak bezpośrednio despotyczne, że na jakiś czas stali-

nizm stał się niemal synonimem komunizmu i opozycja wobec pierwszego była mylona z opozycją wobec drugiego, zwłaszcza że Stalin prześladował oba rodzaje z jednakową bezwzględnością i okrucieństwem. W latach 30. zmiażdżył prawdziwą i domniemaną opozycję wobec swojej osoby poprzez masowe represje, nawet wobec członków partii. Niektórzy z przywódców Trzeciej Międzynarodówki, tacy jak Zinowiew, Bucharin i Bela Kun, zostali rozstrzelani. Trocki, który wraz z innymi przywódcami socjaldemokracji był uważany przez Stalina za jednego z najgroźniejszych wrogów Związku Sowieckiego, został zamordowany w 1940 r. [w Meksyku], przez tajnych agentów będących na usługach Stalina. Przywódcy socjaldemokracji w Europie Wschodniej po drugiej wojnie światowej zostali fizycznie wyeliminowani.

Antystalinizm

Warto zacząć od tego, że wszyscy antykomuniści są antystalinowcami. Ważne, aby zauważyć, że wielu komunistów przyjęło postawę antystalinizmu, ponieważ starało się nie tyle obalić system komunistyczny, co wzmocnić go i oczyścić poprzez usunięcie niektórych elementów stalinowskich teorii i praktyk. Antystalinizm w tej formie krytykuje komunizm tylko w bardzo wąskim sensie. Istniał w ruchu komunistycznym od roku 1922. Po śmierci Stalina stał się elementem oficjalnego życia i doktryny partyjnej i stał się podstawą prawdziwej destalinizacji.

Pod wieloma względami doktryna Stalina była kontynuacją leninizmu: głosiła dyktaturę „proletariatu” i partii komunistycznej, industrializację, kolektywizację rolnictwa, eliminację klasy kapitalistów, budowę „socjalizmu” w Związku Sowieckim i wspieranie rewolucji „socjalistycznych” za granicą. Pod pewnymi

względami Stalin jednak odszedł od praktyk i zasad leninizmu, zwłaszcza tworząc swoją osobistą dyktaturę, bezwzględnie eliminując opozycję i represjonując lojalne elementy wewnątrz partii, pogłębiając przepaść między klasą rządzącą a pozbawionymi praw robotnikami i kolchoźnikami i manipulując oraz dyskredytując ideologię komunistyczną.

Na przestrzeni lat miały miejsce następujące manifestacje opozycji komunistów wobec Stalina:

- krytyka grubiaństwa i nietolerancji Stalina wyrażona w testamencie Lenina, w którym sugerował on odsunięcie Stalina z funkcji sekretarza generalnego partii;
- publiczne podkreślanie różnic w polityce Stalina między leninizmem a stalinizmem przez Trockiego i jego zwolenników w latach dwudziestych i trzydziestych;
- publiczna krytyka przez Titę i Komunistyczną Partię Jugosławii, w czasie i po zerwaniu ze Stalinem w 1948 roku;
- potajemna krytyka Stalina przez Żdanowa i jego grupę leningradzką w 1948 roku;
- potajemna krytyka dyktatora sowieckiego przez kierownictwo *Chińskiej Partii Komunistycznej* w latach 1950-1953 i już jawna w 1956;
- raczej czyny niż słowa przywódców KPZR i innych partii komunistycznych w latach 1953-1956 i od 1956 roku.

Krytyka wyrażona przez powyższe osoby i ugrupowania różniła się intensywnością i otwartością, ale wszyscy oni, mimo różnych wizji, pozostali komunistami i zachowali swoją lojalność wobec leninizmu. Byli wyrazicielami prawdziwej destalinizacji – wierzyli w przywrócenie komunizmu leninowskiego, bez stalinowskich dewiacji.

Zagrożenie, jakie dla ruchu komunistycznego przedstawiał stalinizm było ignorowane i umniejszane w latach trzydziestych i czterdziestych, ze względu na zagrożenie faszyzmem i niebezpieczeństwem, jakie przedstawiał w wymiarze tworzenia frontów ludowych z partiami socjalistycznymi w latach trzydziestych i sojuszu wojennego z mocarstwami zachodnimi. Niemniej jednak w latach 1953-1956 szkody, jakie stalinizm wyrządził sprawie komunistycznej, były już oczywiste. Ich przejawami były:

- wypaczenie, degradacja i dyskredytacja ideologii komunistycznej. Marksizm jako filozofia został skompromitowany w oczach zachodnich intelektualistów;
- pogłębienie niezadowolenia w Związku Sowieckim i krajach satelickich, które doprowadziło do wybuchów rewolucji we Wschodnich Niemczech, w Polsce i na Węgrzech;
- osłabienie wpływów komunistów i izolacja komunistycznych partii i reżimów;
- wzrost prestiżu i wpływów antykomunizmu;
- silny sprzeciw różnych ruchów religijnych, z uwzględnieniem katolicyzmu i islamu;
- powstanie zachodnich sojuszy wojskowych, takich jak NATO, SEATO i *Pakt Bagdadzki* (późniejsze: CENTO);
- wrogość umiarkowanych przywódców z rozwijających się „państw niezaangażowanych”, takich jak [przywódca Indii] Nehru;
- współpraca zachodnich rządów demokratycznych z antykomunistycznymi organizacjami emigracyjnymi;
- współpraca partii socjaldemokratycznych i konserwatywnych przeciw zagrożeniu sowieckiemu;
- wyłamanie się Jugosławii z Bloku Komunistycznego i jej zbliżenie z Zachodem w latach 1948-1955;

- poważne napięcia między Związkiem Sowieckim i komunistycznymi Chinami, które groziło rozłamem między nimi w latach 1950-1953;
- opozycja Żdanowa przeciw Stalinowi;
- walka o władzę wewnątrz sowieckiego kierownictwa po śmierci Stalina.

W niektórych obszarach stalinizm zbliżył do siebie dwa rodzaje opozycji: antykomunizm i antystalinizm. W przypadku Jugosławii, która po 1948 roku znalazła się bliżej Zachodu niż Bloku Komunistycznego, stały się niemal jednością. W aktualnym kontekście, najważniejszym epizodem w historii nieskutecznej opozycji wobec Stalina za jego życia była próba stworzenia grupy wokół Żdanowa w 1948 roku. Mimo że zakończyła się niepowodzeniem, była ona znana bezpośrednim następcom Stalina w gronie sowieckiego kierownictwa. Była częścią ich zakumulowanej wiedzy o różnych formach opozycji wobec komunizmu i stalinizmu i ważnym argumentem w procesie przekonywania ich do potrzeby skorygowania stalinowskich wypaczeń w systemie, w celu uniknięcia katastrofy. Destalinizacja była oczywistym kierunkiem i należy wyjaśnić, w jaki sposób została wcielona w życie po śmierci Stalina.

Destalinizacja w praktyce

Można wyróżnić trzy główne fazy destalinizacji: *pierwsza, początkowa, nieprzygotowana, źle zaplanowana ale prawdziwa*, przeprowadzana w latach 1953-1956 przez podzielone, skonfundowane i rywalizujące ze sobą kierownictwo, znajdujące się pod presją ludności i braku jakiegokolwiek perspektywicznej polityki dla bloku komunistycznego; *druga, czyli nawrót do destalinizacji w latach 1956-57*, kiedy Chruszczow uciekał się do sta-

linowskich metod w dławieniu rewolty na Węgrzech i opozycji wymierzonej w niego osobiście, w celu zapewnienia sobie prymatu; wreszcie *trzecia, stopniowe ożywienie od roku 1958, z pewnymi prawdziwymi elementami destalinizacji* (np. stopniowe zwalnianie i rehabilitacja części ofiar Stalina) połączona z wykalkulowanym politycznym wykorzystaniem procesu, w którym niektóre z elementów były rozmyślnie prezentowane w nieprawdziwy sposób.

Improwizowana destalinizacja w latach 1953-1956

Destalinizacja nie zaczęła się, jak to często jest przyjmowane, od tajnego referatu Chruszczowa, wygłoszonego na XX Zjeździe KPZR w lutym 1956 roku, ale zaraz po śmierci Stalina w marcu 1953 roku. Każdy z pretendentów do spuścizny: Beria, Malenkov, Mołotow, Bułganin i Chruszczow, był w jakimś sensie anty-stalinowcem. Wszyscy bez wyjątku wiedzieli o kłzysie systemu komunistycznego i wszyscy zgadzali się co do pilnej potrzeby odejścia od doktryn Stalina. Z drugiej strony, istniał spór co do rodzaju i zakresu niezbędnych zmian. Żaden z pretendentów nie dzierzył prymatu, żaden z nich nie wypracował w szczegółach własnej doktryny, a także żyjąc w cieniu Stalina, nie było między nimi żadnych porozumień co do polityki.

Różnice osobowościowe i doktrynalne pretendentów wpłynęły na przebieg destalinizacji. Beria myślał o najgłębszych i najbardziej nieortodoksyjnych zmianach, włączając likwidację kolektywnego rolnictwa. Malenkov, najbardziej ufający swoim siłom, posunął się dalej niż inni w otwartej krytyce metod postępowania tajnej policji i poparciu ustępstw wobec żądań ludu. Destalinizacja nie została zainicjowana przez Chruszczowa,

a przez Malenkowa, Berie i Mołotowa, którzy zdominowali prezydium Partii po śmierci Stalina.

Dość szybko podjęto pierwsze kroki. Dokonano rewizji spraw kilku prominentnych postaci osądzonych i uwięzionych za czasów Stalina. Uwolniono lekarzy kremlowskich. Wprowadzono zakaz masowych aresztowań. Rozładowano napięcie międzynarodowe, zawierając ugodę w sprawie wojny koreańskiej. Odwołano rozkaz Stalina z grudnia 1952 roku o reaktywacji sowieckiego wywiadu zagranicznego w zakresie, w którym nie odpowiadał on nowemu umiarkowanemu kursowi polityki zagranicznej.

Pierwszy znak pomniejszania znaczenia osoby Stalina i uznania jego błędów przyszedł w lipcu 1953 roku, kiedy w tajnym liście do członków partii poinformowano o dymisji Berii i jej przyczynach. Odnoszono się w nim do Stalina nie jako do wielkiego wodza, ale po prostu jako do „*J. W. Stalina*”, umieszczając go w jednym nawiasie z Berią. Pisano, że faworyzowanie Berii przez Stalina uniemożliwiało jego wcześniejsze zdemaskowanie. To było pierwsze tak wyraźne przedstawienie błędów Stalina członkom partii.

Później kręgi partyjne dowiedziały się o dyskusji, która miała miejsce w prezydium na temat inicjatywy Malenkowa z lipca 1953 roku po aresztowaniu Berii. Jednogłośnie zdecydowano o wprowadzeniu zmian w stalinowskich praktykach w partii i administracji, aczkolwiek bez publicznej krytyki Stalina. Prezydium zaleciło w szczególności przegląd i reformę działań służb specjalnych z sugestią, że w przyszłości, gdy sytuacja w Partii i kraju się uspokoi, wyjaśnione zostaną stalinowskie wypaczenia w doktrynie, takie jak niesprawiedliwe represjonowanie ludności i członków Partii. Całe prezydium, łącznie z Chruszczowem, zgadzało się, że należało poddać krytyce tylko Stalina i Berie, i że nie będzie przyznawania się do błędów innych jego członków.

W tym właśnie sensie, tajny referat o zbrodniach Stalina, wygłoszony przez Chruszczowa w lutym 1956 roku na XX Zjeździe, który później znalazł się na Zachodzie, choć nigdy nie opublikowano go w Związku Sowieckim, był tak naprawdę konsekwencją decyzji prezydium. Referat został przygotowany przez Pospielowa, szefa partyjnego *Instytutu Badań nad Myślą Marksa, Engelsa, Lenina i Stalina*. Fakty zaczerpnięto z archiwów tajnych służb, a wiele pomysłów z opowieści leninowskiej „Starej Gwardii” prześladowanej przez Stalina. Odnaleziono je we wspomnieniach dawnych przywódców komunistycznych publikowanych na Zachodzie w latach trzydziestych, w szczególności Trockiego. Szkic referatu Pospielowa został przedyskutowany i zatwierdzony przez prezydium w przeddzień zjazdu Partii.¹ W czasie jego wygłaszania, Chruszczow dodał kilka osobistych uwag.

Najważniejsze w referacie było jednak to, że Chruszczow uniemożliwił przekształcenie destalinizacji w atak na zasady komunizmu jako takie. Zmiany, które mieli na myśli Beria i Malenłow w rewizjonistycznej wersji destalinizacji, mogły doprowadzić do zasadniczej zmiany reżimu. Więcej nawet, wzięwszy pod uwagę kryzys świata komunistycznego i intensywność walki o władzę między przywódcami sowieckimi, mogły one same nabrać impetu i przynieść radykalną transformację społeczeństwa sowieckiego bez względu na zamiary inicjatorów. To z kolei mogłoby przynieść nieprzewidywalne konsekwencje dla Związku Sowieckiego, reszty świata komunistycznego i niekomunistycznego. Nie bez powodu Beria został rozstrzelany jako „agent światowego imperializmu”, a Malenkowa zdymisjonowano z funkcji premiera w 1955 roku za „odstępstwo od teorii Stalina i Lenina”. Ich poglądy rzeczywiście zagrażały reżimowi i mogły doprowadzić do sytuacji, której przywódcy komunistyczni nie byliby w stanie kontrolować. Przypisując winę wszystkich błędów przeszłości

przestępstwom jednej osoby, czyli Stalina, kierownictwo Partii było w stanie zachować esencję reżimu komunistycznego, wprowadzając tylko kilka taktycznych zmian.

Restalinizacja

Demaskacja błędów Stalina istotnie wzmocniła antykomunizm i antystalinizm, zarówno w państwach komunistycznych Bloku Sowieckiego, jak i poza nim. Wybuchły rewolty w Gruzji, Polsce i na Węgrzech. Kryzys w wielu innych partiach komunistycznych pogłębił się.

Reakcja Chruszczowa polegała na powrocie do metod stalinizmu. Wzmocniono służby specjalne, użyto sił zbrojnych do zdławienia rewolt w Związku Sowieckim i Europie Wschodniej.

Dążenie Chruszczowa do swojej własnej formy osobistej dyktatury niepokoiło jego współpracowników z kierownictwa. Mołotow i Malenkow wyrosli na liderów opozycji. W tym czasie Mołotow formował swoje własne poglądy na destalinizację. Wraz ze swoimi zwolennikami jasno dawał do zrozumienia, że chciał odsunąć Chruszczowa w celu zapewnienia kontynuacji procesu destalinizacji, którą Chruszczow w rzeczywistości wstrzymał. Jako komuniści chcieli stabilizacji systemu i z niesmakiem obserwowali, jak Chruszczow budował swój własny kult jednostki. Zagroził tym ich pozycji. Z ich punktu widzenia, powrót do polityki represji mógł doprowadzić do jeszcze większych wybuchów niż powstanie węgierskie, co całkowicie zaprzeczało kursowi obranemu po śmierci Stalina. Chruszczow był nowym Stalinem, którego należało usunąć.

Karty odkryto w czerwcu 1957 roku. Z pomocą armii i sił bezpieczeństwa, Chruszczow o włos pokonał „grupę antypartyjną”. Gdyby opozycja odniosła sukces, szansa na prawdziwy i niekon-

trołowany proces destalinizacji i liberalizacji systemu otwierały się ponownie. Publiczna demaskacja metod stalinowskich dokonana przez Chruszczowa w celu uzyskania władzy osobistej w połączeniu z pokazaniem represji tajnej policji i publicznym procesem szefa KGB Sierowa doprowadziłyby do żądań dalszych zmian. Gdyby podzielona opozycja doszła do władzy, musiałaby iść na ustępstwa, niezależnie od woli jej indywidualnych członków. Jeszcze intensywniejsza walka o władzę uniemożliwiłaby przyjęcie nowej, długoterminowej strategii.

Zwycięstwo Chruszczowa nad opozycją w czerwcu 1957 roku zostawiło go na niezagrożonej pozycji, pozwalając przeanalizować sytuację w Związku Sowieckim i całym bloku bez wtrącania się kogokolwiek z kierownictwa. Jego pierwszym posunięciem było nieprawdziwe, ale skuteczne przypięcie opozycji łatki stalinowców. Udało mu się przypisać sobie całą zasługę za ujawnienie zbrodni Stalina, ukryć stosowanie stalinowskich metod w dążeniu do władzy i odciągnąć uwagę od natury zarzutów, jakie stawiali mu przeciwnicy. Zwycięstwo nad opozycją, fałszywie prezentowane jako triumf nad stalinizmem, wyglądało jak błogosławieństwo dla opinii publicznej w Związku Sowieckim i na świecie. Mimo, że na początku istniała pewna doza sceptycyzmu w kraju, a nawet w kilku organizacjach partyjnych, ostatecznie presja na rząd w sprawach wewnętrznych i zagranicznych uległa zmniejszeniu.

Przypis do Rozdziału 4

¹ Powyższe tezy znajdują potwierdzenie w oficjalnych zapisach przemówień, wygłoszonych przez różnych członków Prezydium, na XX Zjeździe KPZR, w tym Chruszczowa, Mołotowa, Malenkowa i Kaganowicza.